

**Tılsım-ı Kâinatı Keşfeden,
Kur'ân-ı Hakîm'in Mühim Bir Tılsımını Halleden**

Duzuncu Söz

“Ene” ve “Zerre”den ibaret bir “Elif” bir “Nokta”dır.

Şu söz İki Maksad'dır: Birinci Maksad, “Ene”nin mahiyet ve neticesinden; İkinci Maksad, “Zerre”nin hareket ve vazifesinden bahseder.

Birinci Maksad

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ
يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا¹

Şu âyetin büyük hazinesinden tek bir cevherine işaret edeceğiz.

Şöyle ki:

Gök, zemin, dağ tahammülünden çekindiği ve korktuğu emanetin müteaddit vücuhundan bir ferdi, bir vechi, “ene”dir. Evet “ene”, zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar âlem-i insanînin etrafına dal budak salan nurânî bir şecere-i tûbâ ile, müthiş bir şecere-i zakkumun çekirdeğidir. Şu azîm hakikate girişmeden evvel, o hakikatin fehmini teshil edecek bir *mukaddime* beyân ederiz. Şöyle ki:

Ene, künûz-u mahfiye olan esmâ-yı ilâhiyenin anahtarı olduğu gibi, kâinatın tılsım-ı muğlakının dahi anahtarı olarak bir muamma-yı müşkül-küşâdır,

¹ “Biz emaneti göklere, yere, dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten kaçındılar, zira sorumluluğundan korktular, ama onu insan yükledi. İnsan bu emanetin hakkını gözetmediğinden ciddi çok zâlim, çok cahil bulunuyor.” (Ahzâb sûresi, 33/72).

bir tılsım-ı hayretfezâdır. O ene, mahiyetinin bilinmesiyle o garib muamma, o acib tılsım olan ene, açılır ve kâinat tılsımını ve âlem-i vücûbun künûzunu dahi açar. Şu meseleye dair “Şemme” isminde bir risâle-i Arabiyemde şöyle bahsetmişiz ki, âlemin miftahı insanın elindedir ve nefesine takılmıştır. Kâinat kapıları zâhiren açık görünürken, hakikaten kapalıdır. Cenâb-ı Hak, emanet cihetiyle insana ene nâmında öyle bir miftah vermiş ki; âlemin bütün kapılarını açar ve öyle tılsımlı bir enaniyet vermiş ki; Hallâk-ı kâinatın künûz-u mahfiyesini onun ile keşfeder.

Fakat ene, kendisi de gayet muğlâk bir muamma ve açılması müşkül bir tılsımdır. Eğer onun hakiki mahiyeti ve sırr-ı hilkatini bilirse, kendisi açıldığı gibi kâinat dahi açılır. Şöyle ki:

Sâni-i Hakîm, insanın eline emanet olarak, rubûbiyetinin, sıfât ve şuûnâtının hakikatlerini gösterecek, tanıttıracak, işârât ve numûneleri câmi bir ene vermiştir. Tâ ki o ene, bir vâhid-i kıyâsî olup, evsâf-ı rubûbiyet ve şuûnât-ı ulûhiyet bilinsin. Fakat vâhid-i kıyâsî, bir mevcud-u hakiki olmak lâzım değil. Belki hendesedeki farazî hatlar gibi, farz ve tevehhümle bir vâhid-i kıyâsî teşkil edilebilir. İlim ve tahakkukla hakiki vücûdu lâzım değildir.

Suâl: Niçin Cenâb-ı Hakk’ın sıfât ve esmâsının marifeti, “enaniyet”e bağlıdır?

Elcevap: Çünkü mutlak ve muhît bir şeyin hududu ve nihayeti olmadığı için, ona bir şekil verilmez ve üstüne bir suret ve bir taayyün vermek için hükmedilmez, mahiyeti ne olduğu anlaşılmaz. Meselâ zulmetsiz daimî bir ziyâ, bilinmez ve hissedilmez. Ne vakit hakiki veya vehmî bir karanlık ile bir hat çekilse, o vakit bilinir. İşte Cenâb-ı Hakk’ın ilim ve kudret, Hakîm ve Rahîm gibi sıfât ve esmâsı; muhît, hududsuz, şeriksiz olduğu için onlara hükmedilmez ve ne oldukları bilinmez ve hiss olunmaz. Öyle ise hakiki nihayet ve hadleri olmadığından, farazî ve vehmî bir haddi çizmek lâzım geliyor. Onu da “enaniyet” yapar. Kendinde bir rubûbiyet-i mevhum, bir mâlikiyet, bir kudret, bir ilim tasavvur eder, bir had çizer. Onun ile muhît sıfatlara bir hadd-i mevhum vaz’ eder. “Buraya kadar benim, ondan sonra O’nundur” diye bir taksimat yapar. Kendindeki ölçücükler ile, onların mahiyetini yavaş yavaş anlar.

Meselâ daire-i mülkünde mevhum rubûbiyetiyle, daire-i mümkünatta Hâlık’ının rubûbiyetini anlar ve zâhir mâlikiyetiyle, Hâlık’ının hakiki mâlikiyetini fehmeder ve “Bu hâneye mâlik olduğum gibi, Hâlık da şu kâinatın mâlikidir.” der ve cüz’î ilmiyle O’nun ilmini fehmeder ve kisbî sanatçıyla o Sâni-i

Zülcelâl'in ibda-yı sanatını anlar. Meselâ, “Ben şu evi nasıl yaptım ve tanzim ettim. Öyle de şu dünya hânesini birisi yapmış ve tanzim etmiş.” der ve hâkezâ... Bütün sıfât ve şuûnât-ı ilâhiyeyi bir derece bildirecek, gösterecek binler esrârlı ahvâl ve sıfât ve hissiyât, “ene”de münderiçtir.

Demek ene, ayna-misâl ve vâhid-i kıyâsî ve âlet-i inkişâf ve mana-yı harfî gibi; mânâsı kendinde olmayan ve başkasının mânâsını gösteren, vücûd-u insanîyetin kalın ipinden şuûrlu bir tel ve mahiyet-i beşeriyenin hullesinden ince bir ip ve şahsiyet-i âdemîyetin kitabından bir eliftir ki, o elif'in “iki yüzü” var. Biri, hayra ve vücûda bakar. O yüz ile yalnız feyze kâbildir. Vereni kabul eder, kendi îcad edemez. O yüzde fâil değil, îcaddan eli kısadır.¹

Bir yüzü de şerre bakar ve ademe gider. Şu yüzde o fâildir, fiil sahibidir.² Hem onun mahiyeti, harfiyedir; başkasının mânâsını gösterir. Rubûbiyeti, hayâliyedir. Vücûdu o kadar zayıf ve incedir ki, bizzât kendinde hiçbir şeye tahammül edemez ve yüklenemez. Belki eşyanın derecât ve miktarlarını bildiren mizanü'l-hararet ve mizanü'l-hava gibi mizanlar nev'inden bir mizandır ki, Vâcibü'l-vücûd'un mutlak ve muhît ve hududsuz sıfâtını bildiren bir mizandır.

İşte, mahiyetini şu tarzda bilen ve iz'an eden ve ona göre hareket eden ³قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَقَهَا beşaretinde dâhil olur. Emaneti bihakkin edâ eder ve o enenin dürbünüyle kâinat ne olduğunu ve ne vazife gördüğünü görür ve âfâkî mâlûmat nefse geldiği vakit, enede bir musaddık görür. O ulûm, nur ve hikmet olarak kalır. Zulmet ve abesiyete inkılâb etmez. Vaktâki ene, vazifesini şu suretle îfa etti.. vâhid-i kıyâsî olan mevhum rubûbiyetini ve farazî mâlikiyetini terk eder.

لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ⁴ ، وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ⁵

der, hakiki ubûdiyetini takınır, “makam-ı ahsen-i takvim”e çıkar.⁶

Eğer o ene, hikmet-i hilkatini unutup, vazife-i fitriyesini terk ederek kendine mana-yı ismîyle baksa, kendini mâlik itikat etse; o vakit emanete hiyânet

¹ Bkz.: Nisâ sûresi, 4/78.

² Bkz.: Nisâ sûresi, 4/79; Yûsuf sûresi, 12/53.

³ “Nefsini maddî ve manevî kirlere arındıran, felâha erer.” (Şems sûresi, 91/9)

⁴ “(Varlıklar üzerinde) mutlak mülkiyet ve hakimiyet O'nundur, bütün hamd de O'na mahsustur.” (Teğâbün sûresi, 64/1; Tirmizî, *deavât* 36; Nesâî, *menâsik* 163; İbni Mâce, *ticârât* 40, *menâsik* 84)

⁵ “Hüküm yetkisi O'nundur. Sonunda varacağınız yer de O'nun huzurudur.” (Kasas sûresi, 28/70).

⁶ Bkz.: Tîn sûresi, 95/4.

eder; **وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّيْهَا**¹ altında dâhil olur. İşte, bütün şirkleri ve şerleri ve dalâletleri tevliid eden enaniyetin şu cihetindendir ki; semâvât ve arz ve cibâl tedehhüş etmişler, farazî bir şirkten korkmuşlar. Evet ene; ince bir elif, bir tel, farazî bir hat iken, mahiyeti bilinmezse tesettür toprağı altında neşv ü nema bulur, gittikçe kalınlaşır. Vücûd-u insanın her tarafına yayılır. Koca bir ejderha gibi vücûd-u insanı bel' eder. Bütün o insan, bütün letâifıyla âdetâ ene olur.² Sonra nev'in enaniyeti de bir asabiyet-i nev'iyeye ve milliye cihetiyle o enaniyete kuvvet verip; o ene, o enaniyet-i nev'iyeye istinad ederek şeytan gibi, Sâni-i Zülcelâl'in evâmirine karşı mübâreze eder.³ Sonra kıyas-ı binnefs suretiyle herkesi, hatta her şeyi kendine kıyas edip, Cenâb-ı Hakk'ın mülkünü onlara ve esbaba taksim eder. Gayet azîm bir şirke düşer. **إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ**⁴ meâlini gösterir. Evet, nasıl mîrî malından kırk parayı çalan bir adam, bütün hâzır arkadaşlarına birer dirhem almasını kabul ile hazmedebilir. Öyle de; "Kendime mâlikim." diyen adam, "Her şey kendine mâliktir." demeye ve itikat etmeye mecburdur.

İşte ene, şu hâinâne vaziyetinde iken cehl-i mutlaktır. Binler fûnûnu bilse de, cehl-i mürekkeble bir echeldir. Çünkü duyguları, efkârları kâinatın envâr-ı marifetini getirdiği vakit, nefsinde onu tasdik edecek, ışıklandırarak ve idame edecek bir madde bulmadığı için sönerler. Gelen her şey, nefsindeki renkler ile boyalanır. Mahz-ı hikmet gelse, nefsinde abesiyet-i mutlaka suretini alır. Çünkü şu hâldeki enenin rengi, şirk ve ta'tildir; Allah'ı inkârdır. Bütün kâinat, parlak âyetlerle dolsa; o ene'deki karanlıklı bir nokta, onları nazarda söndürür, göstermez.⁵ On Birinci Söz'de mahiyet-i insaniyenin ve mahiyet-i insaniyedeki enaniyetin, –mana-yı harfi cihetiyle– ne kadar hassas bir mizân ve doğru bir mikyas ve muhît bir fihriste ve mükemmel bir harita ve câmi bir ayna ve kâinata güzel bir takvim, bir rûznâme olduğu gayet kat'î bir surette tafsil edilmiştir. Ona müracaat edilsin. O Söz'deki tafsilâta iktifâen kısa keserek mukaddimeye nihayet verdik. Eğer mukaddimeyi anladınsa gel, hakikate giriyoruz.

İşte bak, âlem-i insaniyette zaman-ı Âdem'den şimdiye kadar iki cereyan-ı azîm, iki silsile-i efkâr, her tarafta ve her tabaka-yı insaniyede dal budak salmış

¹ "Onu günahlarla örten ise ziyana uğrar." (Şems sûresi, 91/10)

² Bkz.: "(Firavun), adamlarını topladı ve onlara: "Sizin en yüce rabbiniz benim!" dedi." (Nâziât sûresi, 79/23-24).

³ Bkz.: A'râf sûresi, 7/12; Hicr sûresi, 15/32-33; Sâd sûresi, 38/75-76.

⁴ "Doğrusu şirk, pek büyük bir zulümdür." (Lokman sûresi, 31/13).

⁵ Bkz.: Âraf sûresi, 7,146; Yûnus sûresi, 10/101; Yûsuf sûresi, 12/105; Nahl sûresi, 16/83; Neml sûresi, 27/4.

iki şecere-i azîme hükmünde –biri, silsile-i nübüvvet ve diyanet; diğeri, silsile-i felsefe ve hikmet– gelmiş, gidiyor. Her ne vakit o iki silsile imtizaç ve ittihat etmiş ise; yani silsile-i felsefe, silsile-i diyanete dehâlet edip itâat ederek hizmet etmiş ise; âlem-i insaniyet parlak bir surette bir saadet, bir hayat-ı içtimâiye geçirmiştir. Ne vakit ayrı gitmişler ise; bütün hayır ve nur, silsile-i nübüvvet ve diyanet etrafına toplanmış.. ve şerler ve dalâletler, felsefe silsilesinin etrafına cemolmuştur. Şimdi şu iki silsilenin menşelerini, esaslarını bulmalıyız.

İşte diyanet silsilesine itâat etmeyen silsile-i felsefe ki, bir şecere-i zakkum suretini alıp, şirk ve dalâlet zulûmâtını etrafına dağıtır. Hatta kuvve-i akliye dalında; dehriyyûn, maddiyyûn, tabiiyyûn meyvelerini, beşer aklının eline vermiş.. ve kuvve-i gadabiye dalında; Nemrudları, Firavunları, Şeddadları^{1(Hâşiye)} beşerin başına atmış.. ve kuvve-i şeheviye-i behîmiye dalında; âliheleri, sanemleri ve ulûhiyet dâva edenleri semere vermiş, yetiştirmiş. O şecere-i zakkumun menşei ile silsile-i nübüvvetin –ki bir şecere-i tûbâ-yı ubûdiyet hükmünde bulunan o silsilenin– küre-i zeminin bağında mübarek dalları, kuvve-i akliye dalında enbiyâ ve mürselîn ve evliya ve siddikîn meyvelerini yetiştirdiği gibi.. kuvve-i dâfia dalında; âdil hâkimleri, melek gibi melikler meyvesini veren.. ve kuvve-i câzibe dalında hüsn-ü sîret ve ismetli cemâl-i suret ve sehâvet ve keremnâmdarlar meyvesini yetiştiren.. ve beşer, nasıl şu kâinatın en mükemmel bir meyvesi olduğunu gösteren o şecerenin menşei ile beraber enenin iki cihetindedir. O iki şecereye menşe ve medâr, esaslı bir çekirdek olarak enenin iki vechini beyân edeceğiz. Şöyle ki:

Enenin bir vechini nübüvvet tutmuş gidiyor, diğer vechini felsefe tutmuş geliyor.

✓ **Nübüvvetin vechi olan birinci vechi:** Ubûdiyet-i mahzanın menşei-dir. Yani ene, kendini abd bilir; başkasına hizmet eder, anlar. Mahiyeti, harfiyedir. Yani; başkasının mânâsını taşıyor, fehmeder. Vücûdu, tebeîdir. Yani; başka birisinin vücûdu ile kâim ve îcadıyla sabittir, itikat eder. Mâlikiyeti, vehmiyedir. Yani; kendi mâlikinin izni ile sûrî, muvakkat bir mâlikiyeti vardır, bilir. Hakikati, zilliyedir. Yani; hak ve vâcib bir hakikatin cilvesini taşıyan mümkün ve miskin bir zıldır. Vazifesi ise; kendi Hâlık'ının sîfat ve şüûnâtına mikyas

^{1(Hâşiye)} Evet Nemrudları, Firavunları yetiştiren ve dâyelik edip emziren, eski Mısır ve Babil'in ya sihir derecesine çıkmış veyahut hususî olduğu için etrafında sihir telâkki edilen eski felsefeleri olduğu gibi; âliheleri eski Yunan kafasında yerleştiren ve esnâmı tevliid eden felsefe-i tabiiye bataklığıdır. Evet, tabiatın perdesi ile Allah'ın nurunu görmeyen insan, her şeye bir ulûhiyet verip kendi başına musallat eder.

ve mîzân olarak, şuûrkârâne bir hizmettir. İşte, enbiyâ ve enbiyâ silsilesindeki asfiya ve evliya, eneye şu vecihle bakmışlar, böyle görmüşler, hakikati anlamışlar. Bütün mülkü Mâlikü'l-mülk'e teslim etmişler¹ ve hükmetmişler ki; O Mâlik-i Zülcelâl'in ne mülkünde, ne rubûbiyetinde, ne ulûhiyetinde şerik ve nazîri yoktur;² muîn ve vezire muhtaç değil,³ her şeyin anahtarı O'nun elindedir;⁴ her şeye Kâdir-i Mutlak'tır;⁵ esbab, bir perde-i zâhiriye; tabiat, bir şeriat-ı fitriyesidir ve kanunlarının bir mecmuâsıdır ve kudretinin bir mistarıdır.

İşte şu parlak, nurânî, güzel yüz; hayattar ve mânidar bir çekirdek hükümüne geçmiş ki, Hâlık-ı Zülcelâl bir şecere-i tûbâ-yı ubûdiyeti ondan halketmiştir ki; onun mübârek dalları, âlem-i beşeriyetin her tarafını nurânî meyvelerle tezyin etmiştir. Bütün zaman-ı mâzideki zulûmâtı dağıtıp, o uzun zaman-ı mâzi; felsefenin gördüğü gibi bir mezar-ı ekber, bir ademistan olmadığını.. belki istikbale ve saadet-i ebediyeye atlamak için, ervâh-ı âfilîne bir medâr-ı envâr ve muhtelif basamaklı bir mîrâc-ı münevver ve ağır yüklerini bırakan ve serbest kalan ve dünyadan göçüp giden ruhların nurânî bir nuristanı ve bir bostanı olduğunu gösterir.

✓ **İkinci vecih ise**, felsefe tutmuştur. Felsefe ise, eneye mana-yı ismiyle bakmış. Yani; kendi kendine delâlet eder, der. Mânâsı kendindedir, kendi hesabına çalışır, hükmeder. Vücûdu; aslî, zâtî olduğunu telâkki eder. Yani, zâtında bizzât bir vücûdu vardır, der. Bir hakk-ı hayatı var, daire-i tasarrufunda hakiki mâliktir, zu'meder. Onu, bir hakikat-i sâbite zanneder. Vazifesini, hubb-u zâtından neşet eden bir tekemmül-ü zâtî olduğunu bilir ve hâkezâ.. çok esâsât-ı fâsideye mesleklerini bina etmişler. O esâsât, ne kadar esassız ve çürük olduğunu sair risâlelerimde ve bilhassa Sözlere'de, hususan On İkinci ve Yirmi Beşinci Sözlere'de kat'î isbat etmişiz.

Hatta silsile-i felsefenin en mükemmel fertleri ve o silsilenin dâhileri olan Eflâtun ve Aristo, İbni Sînâ ve Fârâbî gibi adamlar; "İnsaniyetin gayetü'l-gayâtı, teşebbüh-ü bi'l-Vâcib'dir." yani "Vâcibü'l-vücûd'a benzemektir." deyip firavunâne bir hüküm vermişler ve enaniyeti kamçılayıp, şirk derelerinde serbest koşturarak; esbap-perest, sanem-perest, tabiat-perest, nücûm-perest gibi çok envâ-ı şirk tâifelerine meydan açmışlar. İnsaniyetin esasında münderic

¹ Bkz.: Âl-i İmran sûresi, 3/26.

² Bkz.: İsrâ sûresi, 17/111; Şûrâ sûresi, 42/11; İhlâs sûresi, 112/ 4.

³ Bkz.: İhlâs sûresi, 112/ 2.

⁴ Bkz.: En'âm sûresi, 6/59; Zümer sûresi, 39/63; Şûrâ sûresi, 42/12.

⁵ Bkz.: Bakara sûresi, 2/259; Mâide sûresi, 5/120; Teğâbün sûresi, 64/1.

olan acz ve zaaf,¹ fakr ve ihtiyaç,² naks ve kusur kapılarını kapayıp, ubûdiyetin yolunu seddetmişler. Tabiata saplanıp, şirkten tamamen çıkmayıp, şükürün geniş kapısını bulamamışlar...

Nübüvvet ise; gaye-i insaniyet ve vazife-i beşeriyet, ahlâk-ı ilâhiye ile ve secâyâ-yı hasene ile tahalluk etmekle beraber,³ aczini bilip kudret-i ilâhiyeye iltica..⁴ zaafını görüp kuvvet-i ilâhiyeye istinad.. fakrını görüp rahmet-i ilâhiyeye itimat..⁵ ihtiyacını görüp gınâ-yı ilâhiyeden istimdat..⁶ kusurunu görüp aff-ı ilâhiye istiğfar..⁷ naksını görüp kemâl-i ilâhiye tesbihhân olmaktadır diye, ubûdiyetkârâne hükmetmişler.

İşte diyanete itâat etmeyen felsefenin böyle, yolu şaşırıldığı içindir ki; ene, kendi dizginini eline almış, dalâletin her bir nev'ine koşmuş. İşte şu vecihteki enenin başı üstünde bir şecere-i zakkum neşv ü nemâ bulup, âlem-i insaniyetin yarısından fazlasını kaplamış.

İşte o seçerenin kuvve-i şehevîye-i behîmiye dalında; beşerin enzârına verdiği meyveler ise, esnamlar ve âlihelerdir. Çünkü felsefenin esasında, kuvvet müstahsendir. Hatta “el-Hükmü li'l-gâlib”⁸ bir düsturudur. “Galebe edende bir kuvvet var. Kuvvette hak vardır.” der.⁹(Hâşiye-1) Zülmü mânen alkışlamış, zâlimleri teşcî etmiştir ve cebbarları, ulûhiyet dâvasına sevk etmiştir. Hem masnûdaki güzelliği ve nakıştaki hüsnü, masnûa ve nakşa mal edip, Sâni' ve Nakkaş'ın mücerred ve mukaddes cemâlinin cilvesine nisbet etmeyerek, “Ne güzel yapılmış.” yerine “Ne güzeldir.” der, perestişe lâyük bir sanem hükmüne getirir. Hem herkese satılan müzahraf, hodfürûş, gösterici, riyâkâr bir hüsnü, istihsan ettiği için riyâkârları alkışlamış, sanem-misâlleri kendi âbidlerine âbide¹⁰(Hâşiye-2) yapmıştır. O seçerenin kuvve-i gadabiye dalında; bîçâre beşerin başında

1 Bkz.: Nisâ sûresi, 4/28.

2 Bkz.: Fâtır sûresi, 35/15.

3 Güzeli ahlâk ile alâkalı olarak bkz.: Ahzâb sûresi, 33/21; Kalem sûresi, 68/4; el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevadîru'l-usûl* 2/312; İbni Abdilberr, *et-Temhid* 16/254; el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kubrâ* 10/191.

4 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/118.

5 Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/83.

6 Bkz.: Enbiyâ sûresi, 21/87.

7 Bkz.: Mü'minûn sûresi, 23/118.

8 “Hüküm, çoğunluğa göre verilir.” (es-Serahsî, *el-Mebsût* 5/140; el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'an* 5/208; el-Kâsânî, *Bedâiu's-sanâi'* 1/303).

9 (Hâşiye-1) Düstur-u nübüvvet “Kuvvet haktır, hak kuvvette değildir.” der, zulmü keser, adâleti temin eder.

10 (Hâşiye-2) Yani o sanem-misaller perestişkârlarının hevesâtlarına hoş görünmek ve teveccühlerini kazanmak için riyâkârâne gösteriş ile ibadet gibi bir vaziyet gösteriyorlar.

küçük-büyük Nemrudlar, Firavunlar, Şeddadlar meyvelerini yetiştirmiş. Kuvve-i akliye dalında; âlem-i insaniyetin dimağına dehrîyyûn, maddîyyûn, tabîyyûn gibi meyveleri vermiş; beşerin beynini bin parça etmiştir...

Şimdi şu hakikati tenvir için, felsefe mesleğinin esâsât-ı fâsidesinden neşet eden neticeleriyle, silsile-i nübüvvetin esâsât-ı sâdıkasından tevellüd eden neticelerinin binler muvâzenesinden numûne olarak üç-dört misâl zikrediyoruz.

- ♦ *Meselâ:* Nübüvvetin hayat-ı şahsiyedeki düsturî neticelerinden

¹ **تَحَلَّقُوا بِأَخْلَاقِ اللَّهِ** kaidesiyle “Ahlâk-ı ilâhiye ile muttasif olup Cenâb-ı Hakk’a mütezellilâne teveccüh edip acz, fakr, kusurunuzu bilip dergâhına abd olunuz.” düsturu nerede? Felsefenin “Teşebbüh-ü bi’l-Vâcib insaniyetin gayet-i kemâlidir.” kaidesiyle “Vâcibü’l-vücûd’a benzemeğe çalışınız.” hodfüruşâne düsturu nerede? Evet nihayetsiz acz, zaaf, fakr, ihtiyaç ile yoğrulmuş olan mahiyet-i insaniye nerede? Nihayetsiz kadîr, kavî, ganî ve müstağnî olan Vâcibü’l-vücûd’un mahiyeti nerede?..

- ♦ *İkinci Misâl:* Nübüvvetin hayat-ı içtimâiyedeki düsturî neticelerinden ve şems ve kamerden tut, tâ nebatât, hayvanâtın imdadına ve hayvanât, insanın imdadına, hatta zerrât-ı taamiye, hüceyrât-ı bedeninin imdadına ve muâvenetine koşturulan düstur-u teâvün, kanun-u kerem, nâmus-u ikram nerede? Felsefenin hayat-ı içtimâiyedeki düsturlarından ve yalnız bir kısım zâlim ve canavar insanların ve vahşi hayvanların, fitratlarını sû-i istimâllerinden neşet eden düstur-u cidâl nerede? Evet düstur-u cidâli o kadar esaslı ve küllî kabul etmişler ki; “Hayat bir cidâldir.” diye eblehâne hükmetmişler.

- ♦ *Üçüncü Misâl:* Nübüvvetin tevhid-i ilâhî hakkındaki netâic-i âliyesinden ve düstur-u gâliyesinden ² **الْوَاحِدُ لَا يَضُدُّ إِلَّا عَنِ الْوَاحِدِ** yani: “Her birliği bulunan, yalnız birden sudûr edecektir.”

“Madem her şeyde ve bütün eşyada bir birlik var; demek bir tek Zât’ın icâdidir.” diye olan tevhidkârâne düsturu nerede! Eski felsefenin bir düstur-u itikadiyesinden olan ³ **الْوَاحِدُ لَا يَضُدُّ عَنْهُ إِلَّا الْوَاحِدُ** “Birden bir sudûr eder.” yani: “Bir zâtın, bizzât bir tek sudûr edebilir. Sair şeyler, vasıtalar vasıtasıyla ondan sudûr eder.” diye Ganiyy-i ale’l-ıtlak ve Kadîr-i Mutlak’ı âciz vesâite

¹ Bkz.: el-Kelâbâzî, *et-Taarruf* 1/5; el-Gazâlî, *el-Maksadü’l-esnâ* s.150; el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi’d-dîn* 4/306; el-Cürcânî, *et-Ta’rifât* 1/564.

² Bkz.: eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-nihal* 2/124; el-Îcî, *Kitabü’l-Mevâkıf* 2/589.

³ Bkz.: eş-Şehristânî, *el-Milel ve’n-nihal* 2/187; el-Îcî, *Kitabü’l-Mevâkıf* 2/689-690.

muhtaç göstererek, bütün esbâba ve vesâite, rubûbiyette bir nevi şirket verip Hâlık-ı Zülcelâl'e, "akl-ı evvel"¹ nâmında bir mahlûku verip, âdeta sair mülkünü esbâba ve vesâite taksim ederek bir şirk-i azîme yol açan, şirk-âlûd ve dalâlet-pîşe o felsefenin düsturu nerede? Hükemânın yüksek kısmı olan işrâkiyyûn böyle haltetseler; maddiyyûn, tabiiyyûn gibi aşağı kısımları ne kadar halt edeceklerini kıyas edebilirsin...

♦ *Dördüncü Misâl: Nübüvvetin düstur-u hakimânesinden*

وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْبِغُ بِحَمْدِهِ² sırrıyla "Her şeyin, her zîhayatın neticesi ve hikmeti kendine ait bir ise; Sâni'ine ait neticeleri, Fâtır'ına bakan hikmetleri binlerdir. Her bir şeyin, hatta bir meyvenin, bir ağacın meyveleri kadar hikmetleri, neticeleri bulunduğu" mahz-ı hakikat olan düstur-u hikmet nerede? Felsefenin "Her bir zîhayatın neticesi kendine bakar veyahut insanın menafî'ine aittir." diye, koca bir dağ gibi ağaca, hardal gibi bir meyve, bir netice takmak gibi gayet mânâsız bir abesiyet içinde gördüğü hikmetsiz hikmet-i müzahrafe düsturları nerede?.. Şu hakikat, Onuncu Söz'ün Onuncu Hakikat'inde bir derece gösterildiğinden kısa kestik. İşte bu dört misâle, binler misâli kıyas edebilirsin. "Lemeât" nâmındaki bir risalede bir kısmına işaret etmişiz.³

İşte felsefenin şu esâsât-ı fâsidesinden ve netâic-i vahîmesindendir ki; İslâm hükemâsından İbni Sînâ ve Fârâbî gibi dâhîler, şâşaa-yı sûrîsine meftun olup, o mesleğe aldanıp, o mesleğe girdiklerinden; âdî bir mümin derecesini ancak kazanabilmişler. Hatta İmam Gazâlî gibi bir Hücetü'l-İslâm, onlara o dereceyi de vermemiş.⁴

Hem mütekellimînin mütebahhirîn ulemâsından olan Mu'tezile imamları, zînet-i sûrîsine meftun olup, o mesleğe ciddî temas ederek; aklı, hâkim ittihaz ettiklerinden; ancak fâsık, müptedî bir mümin derecesine çıkabilmişler. Hem üdebâ-yı İslâmiyenin meşhurlarından bedbînlikle mâruf Ebu'l-Alâ el-Maarrî ve yetîmâne ağlayışıyla mevsuf Ömer Hayyam gibilerin, o mesleğin nefsi emmâreyi okşayan zevkiyle zevklenmesi sebebiyle ehl-i hakikat ve kemâlden bir sille-i tahkir ve tekfir yiyip; "Edepsizlik ediyorsunuz, zındıkaya giriyorsunuz, zındıkları yetiştiriyorsunuz!" diye zecirkârâne te'dib tokatlarını almışlar.⁵

¹ Bkz.: İbni Teymiyye, *Şerhu'l-Akîdeti'l-Esfahâniyye* 2/80; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihal* 2/75, 88-89.

² "Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın." (İsrâ sûresi, 17/44)

³ Bu Lemeât Risâlesi, Hz. Üstadımız'ın tensibi ile Sözler Mecmuası'nın nihayetinde dercedilmiştir.

Hizmetindeki Talebeleri

⁴ Bkz.: el-Gazâlî, *Munkızü mine'd-dalâl* s.39-40, 46.

⁵ Bkz.: İbnü'l-Cevzî, *Telbisü iblis* 134-136; Süleyman İbni Abdillâh, *Şerhu Kitabî't-Tevhid* s.616.

Hem meslek-i felsefenin esâsât-ı fâsidesindedir ki; ene, kendi zâtında ha-va gibi zayıf bir mahiyeti olduğu hâlde, felsefenin meş'um nazarı ile mana-yı ismî cihetiyle baktığı için; güya buhar misâl o ene temeyyu edip, sonra ülfet cihetiyle ve maddiyata tevaggul sebebiyle güya tasallub ediyor. Sonra gaflet ve inkâr ile o enaniyet tecemmüd eder. Sonra isyan ile tekeddür eder, şeffâfiyetini kaybeder. Sonra gittikçe kalınlaşıp sahibini yutar. Nev-i insanın efkârıyla şişer. Sonra sair insanları, hatta esbâbî kendine ve nefesine kıyas edip, onlara –kabul etmedikleri ve teberrî ettikleri hâlde– birer firavunluk verir. İşte o vakit, Hâlık-ı Zülcelâl'in evâmirine karşı mübâreze vaziyetini alır. **مَنْ يُحْيِ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ** der. Meydan okur gibi Kadîr-i Mutlak'ı acz ile itham eder. Hatta Hâlık-ı Zülcelâl'in evsâfına müdahâle eder. İşine gelmeyenleri ve nefsi emmârenin firavunluğunun hoşuna gitmeyenleri ya red, ya inkâr, ya tahrif eder.

Ezcümle: Felâsifenin bir tâifesi, Cenâb-ı Hakk'a "Mûcib-i Bizzât" demişler, ihtiyarını nefyetmişler; ihtiyarını isbat eden bütün kâinatın nihayetsiz şehâdetlerini tekzip etmişler. Feyâ Sübhanallah! Şu kâinatta zerreden şemse kadar bütün mevcudât taayyünâtlarıyla, intizâmâtıyla, hikmetleriyle, mizanlarıyla Sâni'in ihtiyârını gösterdikleri hâlde, şu kör olası felsefenin gözü görmüyor.

Hem bir kısım felâsife, "Cüz'iyata ilm-i ilâhî taalluk etmiyor."² Diye ilm-i ilâhînin azametli ihatasını³ nefyedip, bütün mevcudâtın şehâdât-ı sâdikalarını reddetmişler.

Hem felsefe, esbaba tesir verip, tabiat eline îcad verir. Yirmi İkinci Söz'de kat'î bir surette isbat edildiği gibi; her şeyde, Hâlık-ı küllî şey'e⁴ has, parlak sikkayı görmeyip âciz, câmid, şuûrsuz, kör ve iki eli tesadüf ve kuvvet gibi iki körün elinde olan tabiata masdariyet verip, binler hikmet-i âliyeyi ifade eden ve her biri birer mektubât-ı samedâniye hükmünde olan mevcudâtın bir kısmını ona mal eder.

Hem Onuncu Söz'de isbat edildiği gibi Cenâb-ı Hak, bütün esmâsıyla ve kâinat, bütün hakâikiyle ve silsile-i nübüvvet, bütün tahkikatıyla ve kütüb-ü semâviye, bütün âyâtıyla gösterdikleri haşir ve âhîret kapısını bulmayıp, haşri nefyedip, ervâhlara bir ezeliyet isnad etmişler. İşte bu hurâfâtlara sair meselelerini kıyas edebilirsin...

1 "Çürümüş vaziyetteki o kemikleri kim diriltecek!" (Yâsin sûresi, 36/78).

2 Bkz.: el-Gazâlî, *Munkızü mine'd-dalâl* s.46.

3 Bu konu ile ilgili bazı âyet-i kerîmeler için bkz.: Nisâ sûresi, 4/126; Talâk sûresi, 65/12; Fussilet sûresi, 41/54.

4 Bkz.: En'âm sûresi, 6/102.

Evet şeytanlar, güya enenin gaga ve pençesiyle dinsiz feylesoflarının akıllarını havaya kaldırıp dalâlet derelerine atıp dağıtmıştır.¹ Küçük âlemde ene, büyük âlemde tabiat gibi tâğutlardandır.

فَمَنْ يَكْفُرُ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنُ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ
الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ²

Geçen hakikati tenvir edecek bir seyahat-i hayâliye suretinde nîm-manzum olarak “Lemeât”ta yazdığım bir vâkıa-yı misâliyenin meâlini şurada zikretmeğe münasebet geldi. Şöyle ki:

Bu risalenin telifinden sekiz sene evvel İstanbul’da, Ramazan-ı Şerif’te meslek-i felsefe ile münasebette bulunan Eski Said’in Yeni Said’e inkılâb edeceği bir hengâmdadır ki, Fâtiha-yı Şerife’nin âhirinde;

صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ³

ile işaret ettiği üç mesleği düşünürken şöyle bir vâkıa-yı hayâliye, bir hâdise-i misâliye, rüyaya benzer bir hâdise gördüm ki:

Kendimi, bir sahra-yı azîmede görüyorum. Bütün zeminin yüzünü karanlık, sıkıcı ve boğucu bir bulut tabakası kaplamış. Ne nesîm var, ne ziyâ, ne âb-ı hayat.. hiçbirisi bulunmuyor. Her tarafın canavarlar, muzır ve muvahiş mahlûklarla dolu olduğunu tevehhüm ettim. Kalbime geldi ki; “Şu zeminin öteki tarafında ziyâ, nesîm, âb-ı hayat var. Oraya geçmek lâzım.” Baktım ki, ihtiyârsız sevk olunuyorum. Zeminin içinde, tünel-vârî bir mağaraya sokuldum. Gitgide zeminin içinde seyahat ettim. Bakıyorum ki, benden evvel o tahte’l-arz yolda çok kimseler gitmişler. Her tarafta boğulup kalmışlar. Onların ayak izlerini görüyordum. Bâzılarının bir zaman seslerini işitiyordum. Sonra sesleri kesiliyordu.

Ey hayâli ile benim seyahat-i hayâliyeme iştirâk eden arkadaşı! O zemin, tabiattır ve felsefe-i tabiiyedir. Tünel ise, ehl-i felsefenin efkârı ile hakikate yol

¹ Bkz.: Hac sûresi, 22/31.

² “Artık kim tâğutu reddedip Allah’a iman ederse, işte o kopması mümkün olmayan en sağlam tutamağa yapışmıştır. Allah her şeyi iştir, bilir.” (Bakara sûresi, 2/256).

³ “Nimet ve lutfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet. Gazaba uğrayanların ve sapkınlarınkine değil.” (Fâtiha sûresi, 1/7).

açmak için açtıkları meslektir. Gördüğüm ayak izleri, Eflâton ve Aristo^{1(Hâşiye)} gibi meşâhirlerindir. İştittiğim sesler, İbni Sînâ ve Fârâbî gibi dâhîleridir. Evet İbni Sînâ'nın bâzı sözlerini, kanunlarını bâzı yerlerde görüyordum. Sonra, bütün bütün kesiliyordu. Daha ileri gidememiş, demek boğulmuş. Her ne ise, seni meraktan kurtarmak için hayâlin altındaki hakikatın bir köşesini gösterdim. Şimdi seyahatime dönüyorum.

Gitgide baktım ki benim elime iki şey verildi. Biri, bir elektrik; o tahte'larz tabiatın zulümâtını dağıtır. Diğeri, bir âlet ile dahi azîm kayalar, dağ-mîsâl taşlar parçalanıp bana yol açılıyor. Kulağıma denildi ki: "Bu elektrik ile o âlet, Kur'an'ın hazinesinden size verilmiştir." Her ne ise.. çok zaman öylece gittim. Baktım ki, öteki tarafa çıktım. Gayet güzel bir bahar mevsiminde bulutsuz bir güneş, ruh-efzâ bir nesîm, hayattar bir âb-ı leziz, her taraf şenlik içinde bir âlem gördüm. "Elhamdülillâh" dedim. Sonra baktım ki, ben kendi kendime mâlik değilim. Birisi beni tecrübe ediyor...

Yine evvelki vaziyette o sahra-yı azîmede, boğucu bulut altında yine ben kendimi gördüm. Daha başka bir yolda, bir sâik beni sevk ediyordu. Bu defa tahte'z-zemin değil, belki seyir ve seyahatle yeryüzünü kat'edip öteki yüze geçmek için gidiyordum. O seyahatimde öyle acâib ve garâibi görüyordum ki, târif edilmez. Deniz bana hiddet ediyor, fırtına beni tehdid eder, her şey bana müşkülât peydâ eder.

Fakat yine Kur'an'dan bana verilen bir vasıta-yı seyahatimle geçiyordum, galebe çalıyordum. Gitgide bakıyordum, her tarafta seyyahların cenazeleri bulunuyor. O seyahati bitirenler, binde ancak birdir. Her ne ise... O bu-luttan kurtulup, zeminin öteki yüzüne geçip güzel güneşle karşılaştım. Ruh-efzâ nesîmi teneffüs ederek, "Elhamdülillâh" dedim. O cennet gibi o âlemi seyre başladım.

Sonra baktım, biri var ki, beni orada bırakmıyor. Başka yolu bana gösterecek gibi, yine beni bir anda o müdhiş sahraya getirdi. Baktım ki, yukarıdan

^{1(Hâşiye)} *Eğer desen:* "Sen necisin, bu meşâhire karşı meydana çıkıyorsun? Sen bir sinek gibi olup da, kartalların uçmalarına karışıyorsun?"

Ben de derim ki: "Kur'an gibi bir üstad-ı ezeliyem varken, dalâlet-âlûd felsefenin ve evham-âlûd aklın şâkirtleri olan o kartallara, hakikat ve marifet yolunda, sinek kadar da kıymet vermeğe mecbur değilim. Ben onlardan ne kadar aşağı isem, onların üstadı dahi, benim üstadımdan bin defa daha aşağıdır. Üstadımın himmetiyle, onları gark eden madde, ayağımı da ıslatamadı. Evet büyük bir padişahın, onun kanununu ve evâmirini hâmil küçük bir neferi, küçük bir şahın büyük bir müşirinden daha büyük işler görebilir."

inmiş aynı asansörler gibi muhtelif tarzlarda bâzı tayyare, bâzı otomobil, bâzı zenbil gibi şeyler görünüyor. Kuvvet ve istidada göre onlara atılsa yukarıya çekiliyor. Ben de birisine atladım. Baktım, bir dakika zarfında bulutun fevki-ne beni çıkardı. Gayet güzel, müzeyyen, yeşil dağların üstüne çıktım. O bulut tabakası, dağın yarısına kadar gelmemişti. En latîf bir nesîm, en leziz bir âb-ı hayat, en şirin bir ziyâ her tarafta görünüyor. Baktım ki, o asansörler gibi nurânî menziller, her tarafta var. Hatta iki seyahatimde ve zeminin öteki yüzünde onları görmüştüm, anlamamıştım. Şimdi anlıyorum ki şunlar, Kur'ân-ı Hakîm'in âyetlerinin cilveleridir.

İşte ¹ وَلَا الضَّالِّينَ ile işaret olunan *evvelki yol*, tabiata saplananların ve Tabiiyyûn fikrini taşıyanların mesleğidir ki; onda, hakikate ve nura geçmek için ne kadar müşkülât olduğunu hissettiniz.

² غَيْرِ الْمَغْضُوبِ ile işaret olunan *ikinci yol*, esbap-perestlerin ve vesai-te îcad ve tesir verenlerin, meşşâiyûn hükemâsı gibi; yalnız akıl ile, fikir ile hakikatü'l-hakâike ve Vâcibü'l-vücûd'un marifetine yol açanların mesleğidir.

³ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ile işaret olunan *üçüncü yol* ise, sırat-ı müstakîm ehli olan ehl-i Kur'ân'ın cadde-i nurâniyesidir ki en kısa, en rahat, en selâmet ve herkese açık, semâvî ve rahmânî ve nurânî bir meslektir.

1 "Sapkınlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/7).

2 "Gazaba uğrayanlarınkine değil." (Fâtiha sûresi, 1/7).

3 "Nimet ve lutfuna mazhar ettiklerinin yoluna ilet." (Fâtiha sûresi, 1/7)

İkinci Makşad

Tahavvülât-ı Zerrâta Dair

Şu âyetin hazinesinden bir zerreye işaret edecektir.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عَالِمِ
الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ
وَلَا أَضَعُرُّ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبُرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ¹

(Şu âyetin pek büyük hazinesinden bir miskal zerre miktarında, yâni zerre sandukçasında olan cevheri gösterir ve zerrenin hareket ve vazifesinden bir nebze bahseder. Şu maksad, bir “Mukaddime” ile “Üç Nokta”dan ibarettir.)

Mukaddime

Tahavvülât-ı zerrât; Nakkaş-ı Ezeli'nin kalem-i kudreti, kitab-ı kâinatta yazdığı âyât-ı tekvîniyenin hengâmındaki ihtizazatı ve cevelânıdır. Yoksa maddiyyûn ve tabiiyyûnların tevehhüm ettikleri gibi tesadüf oyuncağı ve karışık, mânâsız bir hareket değildir.

Çünkü; bütün mevcudat gibi zerreler ve her bir zerre, mebde'-i hareketinde “Bismillâh” der. Çünkü nihayetsiz, kuvvetinden fazla yükleri kaldırır ve buğday tanesi kadar bir çekirdeğin koca bir çam ağacı gibi bir yükü omuzuna alması gibi...

Hem vazifesinin hitamında “Elhamdülillâh” der. Çünkü; Bütün ukûlü hayrette bırakan hikmetli bir cemâl-i sanat, faydalı bir hüsn-ü nakış gösterek Sâni-i Zülcelâl'in medâyihine bir kaside-i medhiye gibi bir eser gösterir; meselâ: Nar ve mısra dikkat et.

¹ “Kâfirler: “Kıyâmet saati bize gelmez, böyle bir şey yok!” diye iddia ettiler. De ki: “Hayır! Rabbim hakkı için gelecektir! O gaybları bilen öyle bir Zât'tır ki O'nun ilminden göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile kaçamaz. Zerreden daha küçük ve daha büyük hiçbir şey yoktur ki her şeyi açıklayan Kitap'ta (levh-i mahfuz'da) bulunmasın.” (Sebe sûresi, 34/3)

Evet, tahavvülât-ı zerrât;^{1(Hâşiye)} âlem-i gaybdan olan her şeyin geçmiş aslında ve gelecek neslindeki intizamata medâr ve ilim ve emr-i ilâhînin bir unvanı olan “İmâm-ı Mübîn”in düstûrları ve imlâsı tahtında ve zaman-ı hâzır ve âlem-i şehâdetten teşkil ve îcad-ı eşyada tasarrufa medâr ve kudret ve irâde-i ilâhiyenin bir unvanı olan “Kitab-ı Mübîn”den istinsah ile ve seyyâl zamanın hakikati ve sahife-i misâliyesi olan “levh-i mahv, isbat”da kelimât-ı kudreti yazmak ve çizmekten gelen harekâttır ve mânidar ihtizâzattır.

^{1(Hâşiye)} İkinci Maksad’ın tahavvülât-ı zerrâtın tarifine dair olan uzun cümlelerin hâşiyesidir.

Kur’ân-ı Hakîm’de “İmâm-ı Mübîn” ve “Kitab-ı Mübîn”, mükerrer yerlerde zikredilmiş-
tir.²¹ Ehl-i tefsir, “İkisi birdir.”²²; bir kısmı, “Ayrı ayrıdır.” demişler. Hakikatlerine dair beyanatları muhtelifdir. Hülâsa: “İlm-i ilâhînin unvanlarıdır.” demişler.²³ Fakat Kur’ân’ın feyzi ile şöyle kanaatim gelmiş ki:

“İmâm-ı Mübîn”, ilim ve emr-i ilâhînin bir nev’ine bir unvandır ki, âlem-i şehâdetten ziyade âlem-i gayba bakıyor. Yâni, zaman-ı hâlden ziyade mâzi ve müstakbele nazar eder. Yâni, her şeyin vücûd-u zâhîrîsinden ziyade aslına, nesline ve köklerine ve tohumlarına bakar. Kader-i ilâhînin bir defteridir. Şu defterin vücûdu, Yirmi Altıncı Söz’de, hem Onuncu Söz’ün hâşiyesinde isbat edilmiştir.

Evet şu “İmâm-ı Mübîn”, bir nevi ilim ve emr-i ilâhînin bir unvanıdır. Yâni, eşyanın mebâdileri ve kökleri ve asılları, kemâl-i intizam ile eşyanın vücûdlarını gayet sanatkârâne intâc etmesi cihetiyle elbette desâtir-i ilm-i ilâhînin bir defteri ile tanzim edildiğini gösteriyor ve eşyanın neticeleri, nesilleri, tohumları; ileride gelecek mevcudatın programlarını, fihristelerini tazammun ettiklerinden elbette evâmîr-i ilâhiyenin bir küçük mecmuaı olduğunu bildiriyorlar. Meselâ: Bir çekirdek bütün ağacın teşkilâtını tanzim edecek olan programları ve fihristeleri ve o fihriste ve programları tayin eden o evâmîr-i tekvinîyenin küçücük bir mücessemi hükmünde denilebilir.

Elhâsil: “İmâm-ı Mübîn”, mâzi ve müstakbelin ve âlem-i gaybın etrafında dal budak salan şecere-i hilkatın bir programı, bir fihristesi hükmündedir. Şu mânâdaki “İmâm-ı Mübîn”, Kader-i ilâhînin bir defteri, bir mecmua-yı desatiridir. O desatirin imlâsı ile ve hükmü ile zerrât, vücûd-u eşyadaki hidemâtına ve harekâtına sevk edilir.

Amma “Kitab-ı Mübîn” ise, âlem-i gaybdan ziyade, âlem-i şehâdete bakar. Yâni, mâzi ve müstakbelden ziyade, zaman-ı hâzıra nazar eder ve ilim ve emirden ziyade, kudret ve irâde-i ilâhiyenin bir unvanı, bir defteri, bir kitabıdır. “İmâm-ı Mübîn” kader defteri ise, “Kitab-ı Mübîn” kudret defteridir. Yâni: Her şey vücûdunda, mahiyetinde ve sîfât ve şüânâtında kemâl-i sanat ve intizamları gösteriyor ki; bir kudret-i kâmilînin desâtiri ile ve bir irâde-i nâfizenin kavanini ile vücûd giydiriliyor. Sûretleri tayin, teşhis edilip; birer miktar-ı muayyen, birer şekl-i mahsus veriliyor. Demek o kudret ve irâdenin küllî ve umumî bir mecmua-yı kavanini, bir defter-i ekberi vardır ki; her bir şeyin hususî vücûdları ve mahsus suretleri ona göre biçilir, dikilir, giydirilir. İşte şu defterin vücûdu “İmâm-ı Mübîn” gibi kader ve cüz-ü ihtiyârî mesâilinde isbat edilmiştir. Ehl-i gaflet ve dalâlet ve felsefenin ahmaklığına bak ki: Kudret-i fâtıra’nın o levh-i mahfuz’unu ve hikmet ve irâde-i rabbâniyenin o basîrâne kitabının eşyadaki cilvesini, aksini, misâlini hissetmişler. Hâşâ, “Tabiat” nâmıyla tesmiye etmişler, körletmişler. İşte “İmâm-ı Mübîn”in imlâsı ile, yâni kaderin hükmüyle ve düsturu ile kudret-i ilâhiye, îcad-ı eşyada her biri birer âyet olan silsile-i mevcudatı, “levh-i mahv, isbat” denilen zamanın sahife-i misâliyesinde yazıyor, îcadediyor, zerrâtı tahrik ediyor. Demek harekât-ı zerrât; o kitabetten, o istinsahtan; mevcudat âlem-i gayptan âlem-i şehâdete ve ilimden kudrete geçmelerinde bir ihtizâzdır, bir harekâttır.

Birinci Nokta

İki Mebhas'tır.

Birinci Mebhas

Her zerrede; hem hareketinde, hem sükûnetinde; iki güneş gibi iki nur-u tevhid parlıyor. Çünkü; –Onuncu Söz'ün Birinci İşareti'nde icmâlen ve Yirmi İkinci Söz'de tafsîlen– isbat edildiği gibi; her bir zerre, eğer memur-u ilâhî olmazsa ve O'nun izni ve tasarrufu ile hareket etmezse ve ilim ve kudretiyle tahvül etmezse; o vakit her bir zerrenin nihaysiz bir ilmi, hadsiz bir kudreti, her şeyi görür bir gözü, her şeye bakar bir yüzü, her şeye geçer bir sözü bulunmak lâzım gelir. Çünkü: Anâsırın her bir zerresi, her bir cism-i zîhayatta muntazaman işler veya işleyebilir. Eşyanın intizamâtı ve kavânîn-i teşekkülâtı birbirine muhaliftir. Onların nizamâtı bilinmezse, işlenilmez; işlenilse de yanlış yapılmaz. Hâlbuki, yanlış yapıyor. Öyle ise; o hizmet eden zerreler, ya bir ilm-i muhît sahibinin izin ve emriyle ve ilim ve irâdesiyle işliyorlar veyahut kendilerinde öyle bir muhît ilim ve kudret bulunmak lâzım geliyor.

Evet, havanın her bir zerresi, her bir zîhayatın cismine, her bir çiçeğin her bir meyvesine, her bir yaprağın binasına girip işleyebilir. Hâlbuki; onların teşkilâtları ayrı ayrı tarzdadır, başka başka nizamâtı var. Bir incir meyvesinin fabrikası, faraza çuha makinesi gibi olsa; bir nar meyvesinin fabrikası da şeker makinesi gibi olacaktır ve hâkezâ.. o binaların, o cisimlerin programları birbirinden başkadır. Şimdi şu zerre-i havâiye, bütün onlara girer veya girebilir ve

Amma, “*levh-i mahv, isbat*” ise, sâbit ve dâim olan levh-i mahfuz-ı âzam'ın daire-i mümkinâta, yâni mevt ve hayata, vücûd ve fenâyâ daima mazhar olan eşyada mütebeddil bir defteri ve yazar bozar bir tahtasıdır ki, hakikat-i zaman odur. Evet her şeyin bir hakikati olduğu gibi, zaman dediğimiz, kâinatta cereyan eden bir nehr-i azimin hakikati dahi “levh-i mahv, isbat”taki kitabet-i kudretin sayfası ve mürekkebi hükmündedir.

لَا يَعْلَمُ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ^{4*}

^{4*} Kitab-ı Mübin: Mâide sûresi, 5/15; En'âm sûresi, 6/59; Yunus sûresi, 10/61; Hûd sûresi, 11/6; Yûsuf sûresi, 12/1; Şuarâ sûresi, 26/2; Neml sûresi, 27/1, 75; Kasas sûresi, 28/2; Sebe' sûresi, 34/3; Zuhruf sûresi, 43/2; Duhân sûresi, 44/2. İmam-ı Mübin: Yâsîn sûresi, 36/12.

^{2*} es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr* 7/48; Ebu's-Süûd, *Tefsîr* 7/161; eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* 5/367; er-Râzî, *Kitabu huceci'l-Kur'ân* 1/22; Şihabuddin el-Mısrî, *et-Tibyan* 348.

^{3*} et-Taberî, *Câmiu'l-beyân* 7/212; el-Beyzâvî, *Tefsîr* 3/206; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 7/4; İbni Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 2/138; es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr* 7/48; Ebu's-Süûd, *Tefsîr* 4/158.

^{4*} (De ki: Gerek göklerde gerek yerde olanlardan hiç kimse gaybı bilemez) gaybı yalnız Allah bilir. (Neml sûresi, 27/65 âyetinden iktibas)

gayet hakimâne ve üstadâne yanlışsız olarak işler, vaziyetler alır. Vazifesi bittikten sonra kalkar gider.

İşte müteharrik havanın müteharrik zerresi, ya nebâtâta ve hayvanâta, hattâ meyvelerine ve çiçeklerine giydirilen sûretlerin, miktarların teşkilâtını, biçimini bilmesi lâzım geldiği.. veyahut onlar, bir bilenin emir ve irâdesiyle memur olması lâzım geldiği gibi; sâkin toprak, sâkin olan her bir zerresi; bütün çiçekli nebâtâtın ve meyvedâr ağaçların tohumlarına medâr ve menşe' olmak kâbil olduğundan hangi tohum gelse ve o zerrede, yâni misliyet itibarıyla bir zerre hükmünde olan bir avuç toprakta kendine mahsus bir fabrika ve bütün levâzımâtına ve teşkilâtına lâzım bütün cihâzâtı bulunduğu; o zerrede ve o zerrenin kulübeciği olan o bir avuç toprakta; eşcâr ve nebâtât ve çiçekler ve meyveler envâ'ı adedince muntazam mânevî makine ve fabrikaları bulunması veyahut mucizekâr, her şeyi hiçten îcâd eder ve her şeyin her şeyini ve her cihetini bilir bir ilim ve kudret bulunması lâzımdır veyahut bir Kadîr-i Mutlak,¹ bir Alîm-i küllî şey'in² emir³ ve izniyle,⁴ havl ve kuvveti⁵ ile o vazifeler gördürülür.

Evet, nasıl ki bir acemî, ham, âmî, âdi, hem kör bir adam; Avrupa'ya gitse, bütün fabrikalara, tezgâhlara girse, üstadâne kemâl-i intizam ile her bir sanatta, her bir binada işler, öyle eserler yapar ki; nihâyet derecede hikmetli, sanatlî, herkesi hayrette bırakıyor. Zerre miktar şuûru olan bilir ki: O adam, kendi başı ile işlemiyor, belki bir üstad-ı küll, ona ders verir, işlettirir.

Hem nasıl ki bir kör, âciz, yerinden kalkamıyor, basit bir kulübeciğinde oturmuş bir adam bulunuyor. Hâlbuki o kulübeciğe bir dirhem gibi küçük bir taş, kemik ve pamuk gibi birer madde veriliyor. Hâlbuki o kulübecikten batmanlarla şeker, toprakla çuha, binlerle mücevherat, gayet sanatlî, murassaatlî لباسlar, lezzetli taamlar çıkıp gelse; zerre miktar aklı olan demeyecek mi ki:

“O adam, gayet mucizekâr bir Zât'ın menşe-i mucizâtı olan fabrikasının bir mandalî veyahut miskin bir kapıcısıdır.”

¹ Bkz.: Mâide sûresi, 5/120.

² Bkz.: Bakara sûresi, 2/231.

³ Bkz.: A'râf sûresi, 7/54; İbrahim sûresi, 14/32; Yâsîn sûresi, 36/82.

⁴ Bkz.: Bakara sûresi, 2/255; Âl-i İmran sûresi, 3/145; Nisâ sûresi, 4/64; Mâide sûresi, 5/110; Yûnus sûresi, 10/100.

⁵ Bkz.: Kehf sûresi, 18/39; Buhârî, *ezân* 7, *teheccüd* 21; Müslim, *salât* 12, *menasik* 139; Ebû Dâvûd, *salât* 36; Tirmizî, *deavât* 26, 36; Nesâî, *ezân* 36; İbni Mâce, *ikamet* 180; Dârimî, *salât* 10; Muvatta, *Kur'ân* 23; Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsne'd* 1/66, 71; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ewsat* 4/95.

Aynen öyle de: Havanın zerreleri, her biri birer mektubât-ı Samedâniye, birer antika-i sanat-ı rabbâniye, birer mucize-i kudret, birer hârîka-yı hikmet olan nebâtât ve eşcâr, ezhâr ve esmârdaki harekât ve hidemâtları; bir Sâni-i Hakîm-i Zülcelâl'in, bir Fâtır-ı Kerîm-i Zülcemâl'in emir ve irâdesiyle hareket ettiğini ve toprağın zerreleri dahi, her biri birer ayrı makine ve tezgâh, birer ayrı matbaa, birer ayrı hazine, birer ayrı antika ve Sâni-i Zülcelâl'in esmâsını ilân eden birer ayrı ilânnâme ve kemâlâtını söyleyen birer ayrı kaside hükümünde olan o tohumcuklarının, o çekirdeklerinin sünbüllerine, ağaçlarına menşe' ve medâr olmaları; emr-i kün feyekûn¹ e¹ mâlik,² her şey emrine müsahhar³ bir Sâni-i Zülcelâl'in emriyle,⁴ izniyle,⁵ irâdesiyle,⁶ kuvvetiyle⁷ olması; iki kerre iki dört eder gibi kat'îdir. Âmennâ...

İkinci Mebhas

Zerrâtın harekâtındaki vazifelere, hikmetlere küçük bir işarettir. Evet, akılları gözlerine sukut etmiş maddiyûnların hikmetsiz hikmetleri, abesiyet esasına istinad eden felsefeleri nazarında tesadüfle bağlı olan tahavvülât-ı zerrâtı, bütün düstûrlarına üssü'l-esas tutup, masnûat-ı ilâhiyeye masdar göstermişler. Nihayetsiz hikmetlerle müzeyyen masnûatı, hikmetsiz, mânâsız, karmakarışık bir şeye isnad etmeleri, ne kadar hilâf-ı akıl olduğunu zerre miktar şuûru bulunan bilir.

Şimdi, Kur'ân-ı Hakîm'in hikmeti nokta-yı nazarında tahavvülât-ı zerrâtın pek çok gayeleri, hikmetleri ve vazifeleri vardır. **وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ⁸** gibi çok âyetlerle hikmetlerine ve vazifelerine işaret eder. Nümûne olarak birkaçına işaret ediyoruz.

Birincisi: Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd'un tecelliyât-ı icâdiyesini tecdid ve tazelandirmek için her bir tek ruhu model gibi ederek, her sene mucizât-ı kudretinden taze birer cesed giydirmek ve her bir tek kitaptan ayrı ayrı bin

¹ “(O, bir şeyi yaratmak isteyince sadece) ‘ol!’ der, o da olur.” (Bakara sûresi, 2/117; Âl-i İmran sûresi, 3/47, 59; En'âm sûresi, 6/73; Nahl sûresi, 16/40; ...)

² Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/82.

³ Bkz.: Nahl sûresi, 16/13, 79.

⁴ Bkz.: Yâsîn sûresi, 36/82.

⁵ Bkz.: A'râf sûresi, 7/58; İbrahim sûresi, 14/11.

⁶ Bkz.: Ra'd sûresi, 13/11; İsrâ sûresi, 17/16; Yâsîn sûresi, 36/82.

⁷ Bkz.: Kehf sûresi, 18/39.

⁸ “Hiç bir şey yoktur ki, O'nu hamd ile beraber tesbih (tenzih) ediyor bulunmasın.” (İsrâ sûresi, 17/44)

muhtelif kitabı, hikmetiyle istinsah etmek ve bir tek hakikati başka başka sûrette göstermek ve kâinatların ve âlemlerin ve mevcudatların, tâife tâife arkasından gelmelerine yer vermek ve zemin hazırlamak için Fâtır-ı Zülcelâl kudretiyle zerrâtı tahrîk ve tavzif etmiştir.

İkincisi: Mâlikü'l-mülk-i Zülcelâl; şu dünyayı, bâhusus rûy-u zemin tarlasını bir mülk sûretinde yaratmıştır. Yâni; neşv ü nemâya, taze taze mahsulât vermeğe kabil bir sûrette müheyyâ etmiştir. Tâ ki, nihayetsiz mucizât-ı kudretini orada ekip biçsin.

İşte şu zemin yüzündeki tarlasında, zerrâtı hikmetle tahrîk ederek, intizam dairesinde tavzif edip, her asırda, her fasılda, her ayda, belki her günde belki her saatte mucizât-ı kudretinden yeni yeni birer kâinat gösterir, yeryüzü avlusuna başka başka mahsulât veririr. Nihayetsiz hazine-i rahmetinin hedâyâsını, nihayetsiz kudretinin mucizâtının nümûnelerini harekât-ı zerrât ile izhâr eder.

Üçüncüsü: Nihayetsiz tecelliyât-ı esmâ-yı ilâhiyenin nakışlarını göstermekle, o esmânın cilvelerini ifade için mahdud bir zeminde hadsiz nukuş göstermek, küçük bir sayfada nihayetsiz maânîleri ifade edecek olan hadsiz âyât-ları yazmak için Nakkaş-ı Ezeli zerrâtı, kemâl-i hikmetle tahrîk edip kemâl-i intizamlarla tavzif etmiştir.

Evet, geçen senenin mahsulâtıyla şu senenin mahsulâtının mahiyetleri bir hükmündedir. Fakat, maânîleri başka başkadır. Taayyünât-ı itibariyeyi değiştirmekle, maânîleri değişir ve çoğalır. Taayyünât-ı itibariye ve teşahhusat-ı muvakkate, tebdil edildikleri ve zâhiren fânî oldukları hâlde; onların maânî-yi cemileleri muhafaza olunup, sabit ve bâkî kalır. Şu ağacın geçen bahardaki yaprak ve çiçek ve meyvelerinin ruhları olmadığından, şu bahardaki emsâlinin, hakikatçe aynılarıdır. Yalnız teşahhusat-ı itibariyede fark var. Fakat o itibarî teşahhuslar, her vakit tecelliyâtı tazelenmekte olan şuûnât-ı esmâ-yı ilâhiyenin maânîlerini ifade için, şu bahardakiler ayrı teşahhusatla onların yerine geldiler.

Dördüncüsü: Hadsiz âlem-i misâl gibi gayet geniş âlem-i melekût ve gayr-i mahdud sair uhrevî âlemlere birer mahsulât veya tezyinat veya levâzımât gibi onlara münasip şeyleri yetiştirmek için şu dar mezraa-yı dünyada¹, zemin yüzünün tezgâhında ve tarlasında Hakîm-i Zülcelâl, zerrâtı tahrîk edip;

¹ “Dünya, âhiretin tarlasıdır.” mânâsındaki hadis için bkz.: el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/19; es-Sehâvî, *el-Makâsîdü'l-hasene* s.497; Aliyyülkârî, *el-Esrârü'l-merfûa* s.205.

kâinatı seyyâle ve mevcudatı seyyare ederek; şu küçük zeminde o pek büyük âlemlere pek çok mahsulât-ı maneviye yetiştiriyor. Nihayetsiz hazine-i kudretinden nihayetsiz bir seyli, dünyadan akıttırıp âlem-i gayba ve bir kısmını âhîret âlemlerine döküyor.

Beşincisi: Nihayetsiz kemâlât-ı ilâhiyeyi, hadsiz celevat-ı cemâliyeyi ve gayetsiz tecelliyât-ı celâliyeyi ve gayr-i mütenâhî tesbihât-ı rabbâniyeyi şu dar ve mahdud zeminde ve mütenâhî ve az bir zamanda göstermek için zerrâtî kemâl-i hikmetle kudretiyle tahrik edip, kemâl-i intizamla tavzif ederek; mütenâhî bir zamanda, mahdud bir zeminde gayr-i mütenâhî tesbihât yaptırıyor. Gayr-i mahdud tecelliyât-ı cemâliye ve celâliye ve kemâliyesini gösteriyor. Çok hakâik-i gaybiye ve çok semerât-ı uhreviye ve fânîlerin bâkî olan hüviyet ve sûretlerinden pek çok nukuş-u misâliye ve çok mânidar nüsuc-u levhiyeyi îcad ediyor. Demek zerreyi tahrik eden; şu makâsıd-ı azîmeyi, şu hikem-i cesîmeyi gösteren bir Zât'tır. Yoksa her bir zerrede, güneş gibi bir di- mağ bulunması lâzım gelir.

Daha bu beş nümüne gibi belki beş bin hikmetle tahrik olunan zerrâtın tahavvülâtını, o akılsız feylesoflar hikmetsiz zannetmişler ve hakikatte; biri enfûsî, diğeri âfâkî iki hareket-i cezbekârânede zikir ve tesbih-i ilâhî ile mevlevî gibi zikreden ve deverana kalkan o zerrelere, kendi kendine, sersem gibi dönüp oynuyorlar zu'metmişler. İşte bundan anlaşılıyor ki; onların ilimleri ilim değil, cehildir. Hikmetleri, hikmetsizliktir.

(Üçüncü Nokta'da altıncı uzun bir hikmet daha söylenecektir.)

İkinci Nokta

Her bir zerrede, Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna ve vahdetine iki şâhid-i sâdık vardır.

Evet, zerre; acz ve cümûduyla beraber şuûrkârâne büyük vazifeleri yapmakla, büyük yükleri kaldırmakla Vâcibü'l-vücûd'un vücûduna kat'î şehâdet ettiği gibi, harekâtında nizamât-ı umumiyeye tevfik-i hareket edip her girdiği yerde ona mahsus nizamâtı mürâat etmekle, her yerde kendi vatanı gibi yerleşmesiyle; Vâcibü'l-vücûd'un vahdetine ve mülk ve melekûtun mâliki olan Zât'ın ehadiyetine şehâdet eder. Yâni, zerre kimin ise, gezdiği bütün yerler de O'nundur. Demek zerre, –çünkü; âcizdir, yükü nihayetsiz ağırdır ve vazifeleri nihayetsiz çoktur– bir Kadîr-i Mutlak'ın ismiyle, emriyle kâim ve müteharrik olduğunu bildirir.

Hem, kâinatın nizamât-ı külliyesini bilir bir tarzda tevfik-i hareket etmesi ve her yere mânisiz girmesi; tek bir Alîm-i Mutlak'ın kudretiyle, hikmetiyle işlediğini gösterir. Evet, nasıl ki bir nefer; takımında, bölüğünde, taburunda, alayında, fırkasında ve hâkezâ.. her bir dairede birer nisbeti ve o nisbete göre birer vazifesi olduğunu ve o nisbetleri, o vazifeleri bilmekle tevfik-i hareket etmek; nizamât-ı askeriye tahtında tâlim ve tâlimat görmekle bütün o dairelere kumanda eden bir tek kumandan-ı âzâmın emrine ve kanununa tebaiyetle oluyor.

Öyle de her bir zerre, birbiri içindeki mürekkebâtta birer münasip vaziyeti, ayrı ayrı maslahatlı birer nisbeti, ayrı ayrı muntazam birer vazifesi, ayrı ayrı hikmetli neticeleri bulunduğuandan elbette o zerreyi, o mürekkebâtta bütün nisbet ve vazifelerini muhafaza edip netice ve hikmetleri bozmayacak bir tarzda yerleştirmek; bütün kâinat kabza-yı tasarrufunda olan bir Zât'a mahsustur.

Meselâ: Tevfik'in^{1(Hâşiyeye)} göz bebeğinde yerleşen zerre, gözün âsâb-ı muharrike ve hassâse ve şerâyin ve evride gibi damarlara karşı münasip vaziyet alması ve yüzde ve sonra başta ve gövdede, daha sonra hey'et-i mecmua-yı insâniyede her birisine karşı birer nisbeti, birer vazifesi, birer faydası kemâl-i hikmetle bulunması gösteriyor ki: Bütün o cismin bütün âzasını îcad eden bir Zât, o zerreyi o yerde yerleştirebilir.

Ve bilhassa rızık için gelen zerreler, rızık kafilesinde seyr u sefer eden o zerreler, o kadar hayret-fezâ bir intizam ve hikmetle seyr u seyahat ederler ve öyle tavırlarda, tabakalarda intizam-perverâne geçip gelirler ve öyle şuûrkârâne ayak atıp hiç şaşırılmayarak gele gele tâ beden-i zihayatta dört süzgeçle süzülüp rızka muhtaç âza ve hüceyrâtın imdadına yetişmek için kandaki küreyvât-ı hamrâya yüklenip bir kanun-u kerem'le imdada yetişirler. Ondan bilbedâhe anlaşılır ki: Şu zerreleri binler muhtelif menzillerden geçiren, sevk eden; elbette ve elbette bir Rezzâk-ı Kerîm, bir Hallâk-ı Rahîm'dir ki, kudretine nisbeten zerreler, yıldızlar omuz omuza müsavidirler.

Hem her bir zerre, öyle bir nakş-ı sanatta işler ki; ya bütün zerrâtla münasebettar, her birisine ve umumuna hem hâkim ve hem her birisine ve umuma mahkûm bir vaziyette bulunmakla, o hayretfezâ sanatlı nakşı ve hikmet-nümâ nakışlı sanatı bilir ve îcad eder. Bu ise, binler defa muhâldir. Veya bir Sâni-i Hakîm'in kanun-u kader ve kalem-i kudret'inden çıkan, harekete memur birer noktadır.

^{1(Hâşiyeye)} Nur'un birinci kâtibidir.

Nasıl ki, meselâ: Ayasofya kubbesindeki taşlar, eğer mimarının emrine ve sanatına tâbi olmazlarsa; her bir taşı, Mimar Sinan gibi dülgerlik sanatında bir mahâreti ve sair taşlara hem mahkûm, hem hâkim olmak, yâni “Geliniz, düşmemek, sukut etmemek için baş başa vereceğiz.” diye bir hüküm sahibi olması lâzımdır.

Öyle de: Binler defa Ayasofya kubbesinden daha sanatlı, daha hayretli ve hikmetli olan masnûattaki zerrelere, Kâinat Ustası'nın emrine tâbi olmazlarsa; her birine Sâni-i Kâinat'ın evsâfı kadar evsâf-ı kemâl verilmesi lâzım gelir.

Feyâ Sübhanallah! Zındık maddiyûn gâvurlar bir Vâcibü'l-vücûd'u kabul etmediklerinden, zerrât adedince bâtil âliheleri kabûl etmeğe mezheplerine göre muztar kalıyorlar. İşte şu cihette münkir kâfir ne kadar feylesof, âlim de olsa; nihayet derecede bir cehl-i azîm içindedir, bir echel-i mutlaktır.

Üçüncü Nokta

Şu nokta, Birinci Nokta'nın âhîrinde vaad olunan **altıncı hikmet-i azîme**ye bir işarettir. Şöyle ki:

Yirmi Sekizinci Söz'ün İkinci Suâli'nin cevabındaki hâşiyede denilmişti ki: Tahavvülât-ı zerrâtın ve zihayat cisimlerde zerrât harekâtının binler hikmetlerinden bir hikmeti dahi, zerrelere nurlandırmaktır ve âlem-i uhreviye binasına lâyıq zerrelere olmak için, hayattar ve mânidâr olmaktır. Güya cism-i hayvanî ve insanî hattâ nebatî; terbiye dersini almak için gelenlere bir misafirhâne, bir kışla, bir mektep hükmündedir ki; câmid zerrelere ona girerler, nurlanırlar. Âdetâ bir tâlim ve tâlimâtâ mazhar olurlar, letâfet peydâ ederler. Birer vazifeyi görmekle âlem-i bekâya ve bütün eczasıyla hayattar olan dâr-ı âhirete zerrât olmak için liyâkat kesbederler.

Suâl: Zerrâtın harekâtında şu hikmetin bulunması ne ile bilinir?

Elcevap:

Evvelâ: Bütün masnûatın bütün intizâmâtıyla ve hikmetleriyle sâbit olan Sâni'in hikmetiyle bilinir. Çünkü: En cüz'î bir şeye küllî hikmetleri takan bir hikmet; seyl-i kâinatın içinde en büyük faaliyet gösteren ve hikmetli nakışlara medâr olan harekât-ı zerrâtı hikmetsiz bırakmaz. Hem en küçük mahlûkatı, vazifelerinde ücretsiz, maaşsız, kemâlsiz bırakmayan bir hikmet, bir hâkimiyet; en kesretli ve esaslı memurlarını, hizmetkârlarını nirsuz, ücretsiz bırakmaz.

Sâniyen: Sâni-i Hakîm, anâsırı tahrik edip tazvif ederek –onlara bir ücret-i kemâl hükmünde– mâdeniyat derecesine çıkarmasıyla ve mâdeniyata mahsus

tesbihâtları onlara bildirmesiyle.. ve mâdeniyâtı tahrik ve tavzif edip nebâtât mertebe-i hayatiyesinin makamını vermesiyle.. ve nebâtâtı rızık ederek tahrik ve tavzif ile hayvanât mertebe-i letâfetini onlara ihsan etmesiyle ve hayvanât-taki zerrâtı tavzif edip rızık yoluyla hayat-ı insâniye derecesine çıkarmasıyla.. ve insanın vücûdundaki zerrâtı süze süze tasfiye ve taltif ederek tâ dimağın ve kalbin en nâzik ve latif yerinde makam vermesiyle bilinir ki: Harekât-ı zerrât hikmetsiz değil, belki kendine lâıyk bir nevi kemâlâta koşturuluyor.¹

Sâlisen: Zihayat cisimlerin zerrâtı içinde çekirdek ve tohumdaki gibi bir kısım zerrelere öyle mânevî bir nura, bir letâfete, bir meziyete mazhar oluyorlar ki; sair zerrelere ve o koca ağaca bir ruh, bir sultan hükmüne geçer.

İşte azîm bir ağacın bütün zerrâtı içinde bir kısım zerrelere şu mertebeye çıkmaları, o ağacın tabaka-yı hayatında çok devirleri ve nazik vazifeleri görmesiyle olduğundan gösteriyor ki: Sâni-i Hakîm'in emriyle vazife-i fitrat içinde zerrâtın envâ-ı harekâtına göre onlara tecelli eden esmânın hesabına ve şerefine olarak birer mânevî letâfet, birer mânevî nur, birer makam, birer mânevî ders almalarını gösteriyor.

Elhâsıl: Madem Sâni-i Hakîm her şey için o şeye münasip bir nokta-yı kemâl ve ona lâıyk bir mertebe-i feyz-i vücûd tâyin edip ve o şeye, o nokta-yı kemâl sa'yedip gitmek için bir istidat vererek ona sevk ediyor ve bütün nebâtât ve hayvanâtta şu kanun-u rubûbiyet câri olmakla beraber, cemâdâtta dahi câridir ki; âdi toprağa, elmas derecesine ve cevâhir-i âliye mertebesine bir terakkiyât veriyor ve şu hakikatte muazzam bir "Kanun-u rubûbiyet"-in ucu görünüyor.

Hem madem o Hâlık-ı Kerîm, tenasül kanun-u azîminde istihdam ettiği hayvanâta ücret olarak birer maaş gibi birer lezzet-i cüz'îye veriyor. Ve arı ve bülbül gibi, sair hidemât-ı rabbâniyede istihdam olunan hayvanlara birer ücret-i kemâl verir. Şevk ve lezzete medâr birer makam veriyor ve şunda bir muazzam "Kanun-u kerem" in ucu görünüyor.

Hem madem her şeyin hakikati, Cenâb-ı Hakk'ın bir isminin tecellisine bakar, ona bağlıdır; ona aynadır. O şey, ne kadar güzel bir vaziyet alsın, o ismin şerefinedir; o isim öyle ister. O şey bilse, bilmese; o güzel vaziyet, hakikat nazarında matlubdur. Ve şu hakikatten gayet muazzam bir "Kanun-u tahsin ve cemâl" in ucu görünüyor.

¹ Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/50.

Hem madem Fâtır-ı Kerîm, düstûr-u kerem iktizasıyla bir şeye verdiği makamı ve kemâli, o şeyin müddeti ve ömrü bitmesiyle, o kemâli geriye almıyor. Belki o zîkemâlin meyvelerini, neticelerini, mânevî hüviyetini ve mânâsını, ruhlu ise ruhunu ibkâ ediyor.

Meselâ: Dünya'da insanı mazhar ettiği kemâlâtın mânâlarını, meyvelerini ibkâ ediyor. Hattâ müteşekkir bir müminin yediği zâil meyvelerin şükrünü, hamdini; mücessem bir meyve-i cennet sûretinde tekrar ona veriyor.¹ Ve şu hakikatte muazzam bir “Kanun-u rahmet”in ucu görünüyor.

Hem madem Hallâk-ı Bîmisâl israf etmiyor, abes işleri yapmıyor. Hattâ güz mevsiminde vazifesi bitmiş, vefat etmiş mahlûkların enkaz-ı maddiyesini bahar masnûatında istimâl ediyor; onların binalarında dercediyor.

Elbette ² *وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ*³ sırrıyla, ² *يَوْمَ تَبَدَّلَ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ* işaretleriyle şu dünyada câmid, şuûrsuz ve mühim vazifeler gören zerrât-ı arziyenin elbette taşı, ağacı, her şeyi zîhayat ve zîşuur olan âhiretin bâzı binalarında derc ve istimâli mukteza-yı hikmettir. Çünkü: Harab olmuş Dünya'nın zerrâtını Dünya'da bırakmak veya ademe atmak israftır. Ve şu hakikatten pek muazzam bir “Kanun-u hikmet”in ucu görünüyor.

Hem madem şu Dünya'nın pek çok âsârı ve mâneviyatı ve meyveleri ve cin ve ins gibi mükellefinin mensucât-ı amelleri, sahâif-i ef'âlleri, ruhları, cesedleri âhiret pazarına gönderiliyor. Elbette o semerâta ve mânâlara hizmet eden ve arkadaşlık eden zerrât-ı arziye dahi, vazife noktasında kendine göre tekemmül ettikten sonra, yâni nur-u hayata çok defa hizmet ve mazhar olduktan sonra ve hayatî tesbihâta medâr olduktan sonra şu harab olacak dünyanın enkazı içinde, şu zerrâtı dahi öteki âlemin binasında dercetmek mukteza-yı adl ve hikmettir. Ve şu hakikatten pek muazzam bir “Kanun-u adl”in ucu görünüyor.

Hem madem ruh cisme hâkim olduğu gibi; câmid maddelerde dahi kaderin yazdığı evâmir-i tekviniye, o maddelere hâkimdir. O maddeler, kaderin mânevî yazısına göre mevki ve nizam alabilirler.

¹ Bkz.: “Kim ‘sübhanallâhi ve bihamdihî, sübhanallâhi'l-azîm’ derse cennette onun için bir hurma ağacı dikilir.” (Tirmizî, *deavât* 59; İbni Mâce, *edeb* 56); “Kim ‘sübhanallâhi ve'l-hamdülillâhi ve lâ ilâhe illâllâhu vallâhu ekber’, derse her harfi için onun adına cennette bir ağaç dikilir.” (et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıevsat* 8/226); “Cennet fidanları ‘lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh’tr.” (Ahmed İbni Hanbel, *el-Müsned* 5/418).

² “Gün gelir, yer başka bir yere... çevrilir.” (İbrahim sûresi, 14/48)

³ “Âhiret yurdu, (her şeyin diri olduğu) gerçek hayattır.” (Ankebût sûresi, 29/64)

Meselâ: Yumurtaların envânda ve nutfelerin aksamında ve çekirdeklerin esnafında ve tohumların ecnasında kaderin ayrı ayrı yazdığı evâmir-i tekviniye cihetiyle ayrı ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Ve o madde itibarıyla mahiyetleri¹(Hâşiye-1) bir hükmünde olan o maddeler, hadsiz muhtelif mevcudata menşe' oluyorlar. Ayrı ayrı makam ve nur sahibi oluyorlar. Elbette hidemât-ı hayatiye ve hayattaki tesbihât-ı rabbâniyede defaatla bir zerre bulunmuş ise ve hizmet etmiş ise, o zerrenin mânevî alnında o mânâların hikmetlerini, hiçbir şeyi kaybetmeyen kader kalemiyle kaydetmesi; mukteza-yı ihâta-yı ilmîdir. Ve şunda pek muazzam bir "Kanun-u ilm-i muhî"nin ucu görünüyor.

Öyle ise zerreler²(Hâşiye-2) başıboş değiller.

Netice-i kelâm: Geçmiş yedi kanun, yâni kanun-u rubûbiyet, kanun-u kerem, kanun-u cemâl, kanun-u rahmet, kanun-u hikmet, kanun-u adl, kanun-u ihâta-yı ilmî gibi pek çok muazzam kanunların görünen uçları arkalarında birer ism-i âzam ve o ism-i âzam'ın tecelli-i âzamını gösteriyor. Ve o tecelliden anlaşılıyor ki:

Sâir mevcudat gibi şu dünyadaki tahavvülât-ı zerrât dahi, gayet âlî hikmetler için kaderin çizdiği hudud üzerine kudretin verdiği evâmir-i tekviniye göre hassas bir mîzân-ı ilmî ile cevelân ediyorlar. Âdeta başka yüksek bir âleme³(Hâşiye-3) gitmeğe hazırlanıyorlar. Öyle ise zihayat cisimler, o seyyah zerrelelere güya birer mekteb, birer kışla, birer misafirhâne-i terbiye hükmündedir. Ve öyle olduğuna bir hads-i sâdikla hükmedilebilir.

Elhâsıl: Birinci Söz'de denildiği ve isbat edildiği gibi; her şey "Bismillâh" der. İşte bütün mevcudat gibi her bir zerre ve zerrâtın her bir tâifesi ve mahsus her bir cemaati, lisân-ı hâl ile "Bismillâh" der, hareket eder.⁴

1 (Hâşiye-1) Evet bütün onlar bu dört unsurdan mürekkeptir. Müvellidü'l-mâ, müvellidü'l-humuza, azot, karbon gibi maddelerden teşkil olunuyorlar. Maddece bir sayılabilirler. Farkları yalnız kaderin mânevî yazısındadır.

2 (Hâşiye-2) Şu cevap, yedi "Madem" kelimelerine bakar.

3 (Hâşiye-3) Çünkü: Bilmüşâhede gayet cevâdâne bir faaliyetle şu âlem-i kesif ve süflide pek kesretle nur-u hayatı serpmek ve iş'al etmek, hattâ en hasis maddelerde ve teaffün etmiş cisimlerde kesretle taze bir nur-u hayatı ışıklandırmak, o kesif ve hasis maddeleri nur-u hayatla letâfetlendirmek, cilâlandırmak sarahate yakın işaret ediyor ki: Gayet latîf, ulvî, nazîf, hayattar diğer bir âlemin hesabına şu kesif, câmid âlemi; zerrâtın hareketiyle, hayatın nuruyla cilâlandırıyor, eritiyor, güzelleştiriyor. Güya latîf bir âleme gitmek için, zinetlendiriyor. İşte beşer haşrini aklına sığdıramayan dar akıllı adamlar, Kur'ân'ın nuruyla rasad etseler görecekler ki: Bütün zerrâtı bir ordu gibi haşredecek kadar muhî bir "Kanun-u Kayyûmiyet" görünüyor, bilmüşâhede tasarruf ediyor.

4 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/44.

Evet, geçmiş üç nokta sırrıyla; her bir zerre, mebbe-i hareketinde lisân-ı hâl ile بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ der. Yâni: “Ben, Allah’ın nâmıyla, hesabıyla, ismiyle, izniyle, kuvvetiyle hareket ediyorum.” Sonra netice-i hareketinde, her bir masnû gibi her bir zerre, her bir tâifesi, lisân-ı hâl ile اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ¹ der ki, bir kaside-i medhiye hükmünde olan sanatlı bir mahlûkun nakşında, kudretin küçük bir kalem ucu hükmünde kendini gösterir. Belki her biri; mânevî, rabbânî, muazzam, hadsiz başlı bir fonografin birer plâğı hükmünde olan masnûların üstünde dönen ve tahmîdât-ı rabbâniye kasideleriyle o masnûatı konuşuran ve tesbihât-ı ilâhiye neşidelerini okutturan birer iğne başı sûretinde kendini gösteriyorlar.

دَعُوْبُهُمْ فِيْهَا سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيْهَا سَلَامٌ وَّآخِرُ
دَعُوْبُهُمْ اَنْ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ²

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِیْمُ الْحَكِیْمُ³

رَبَّنَا لَا تُرِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ⁴

اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰی سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ صَلَاةً تَكُوْنُ لَكَ رِضًا وَّلِحَقِّهِ اَدَاءً وَعَلٰی اٰلِهِ وَصَحْبِهِ
وَسَلِّمْ وَسَلِّمْ وَسَلِّمْ دِيْنَنَا اٰمِيْنَ يَا رَبَّ الْعَالَمِیْنَ⁵

¹ “Bütün hamdler, övgüler âlemlerin Rabbi Allah’adır.” (Fâtiha sûresi, 1/2)

² “Onların duaları ‘Hamd âlemlerin Rabbi Allah’a mahsustur.’ diye sona erer.” (Yûnus sûresi, 10/10)

³ “Sübhansın yâ Rab! Senin bize bildirdiğinden başka ne bilebiliriz ki? Her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin.” (Bakara sûresi, 2/32)

⁴ “Ey bizim Kerîm Rabbimiz, bize hidâyet verdikten sonra kalblerimizi saptırma ve katından bize bir rahmet bağışla. Şüphesiz başı bol olan Vehhab sensin Sen!” (Âl-i İmran sûresi, 3/8)

⁵ “Allahım! Efendimiz Hazreti Muhammed’e (sallallâhu aleyhi ve sellem), O’nun Âl’ine, Ashabına ve kardeşlerine Senin için hoşnutluk ve O’nun için de hakkı eda olacak bir rahmet ve selâm eyle. Bizi ve dinimizi selâmette kıl. Duamızı kabul et ey âlemlerin Rabbi!”